

Людмила КОТНЮК

ЕГОЦЕНТРИЧНІ ПАРАМЕТРИ НАУКОВОГО ТЕКСТУ

Не тільки в художніх творах, а й в наукових працях спостерігається присутність автора. Ця властивість тексту вказує на його “егоцентричність”, тобто на орієнтацію на суб’єкта мовлення, на “ego”.

Існує суттєва різниця між роллю автора художньої літератури і наукових праць. В художніх творах пропонується можлива інтерпретація певної події, яка переконує читача розділити авторський погляд на те, що описується. Науковий текст доводить гіпотезу, формулює нові концепції, розкриває закони існування, розвитку і відношень між різними явищами.

Мовні засоби, які вживаються в наукових працях, тяжіють до об’єктивності, точності, відсутності емоційності і індивідуальної інтерпретації, що дає підставу говорити про загальний тон імперсональності “the general impersonal tone” [1] викладу наукового тексту. Проте невірно стверджувати, що наукові тексти повністю позбавлені авторської присутності. “... academic writing cannot be considered as a series of impersonal statements of facts which add up to the truth” [2]. Характеризуючи категорію персональності / імперсональності тексту, автори підручника «Стилістика англійського мови» О.М. Мороховський, О.П. Воробйова, Н.І. Лихошерст та інші зазначають [3], що в науковій прозі особисті характеристики автора виражені мінімально, тому що автор немов би виступає “від імені науки”.

Незважаючи на мінімальну роль автора в науковій літературі, недоцільно нехтувати її при розгляді текстів цього функціонального стилю. Науковий текст створюється автором для передачі певної інформації читачу / слухачу. Під час акту комунікації ситуація мовлення егоцентрична в тому сенсі, що суб’єкт мовлення приймає на себе роль ego і все співвідносить зі своєю точкою зору [4].

В наукових працях викладені не тільки певні наукові досягнення, але й розуміння, ставлення, оцінка автора щодо вирішення проблеми. “Егоцентричність”, тобто орієнтація на автора мовленнєвого фрагменту, розкривається за трьома напрямками [5]:

суб’єкта мовлення /я – ти – він/;
просторових відношень /тут – коло тебе – там/;
часових характеристик /зараз – тепер – тоді/.

Аналіз присутності автора в науковому тексті обмежується в цій статті розглядом фактів, пов’язаних з віссю суб’єкта: укр.: я – ти – він; англ.: I – you – he.

Враховуючи ідею про індивідуального і колективного адресанта (від-

правника інформації), адресата (отримувача інформації) і третіх осіб [6] та можливість належності учасників комунікації до чоловічої або жіночої статті, доцільно запропонувати більш детальний варіант ключових елементів оці суб'єкта мовлення: *I / we – you¹ / you² – he, she / they / one*.

“I” вказує на автора усного чи письмового повідомлення, “we” – на автора усного чи письмового повідомлення та іншої (чи інших людей). “You¹” відноситься до отримувача інформації, а “you²” до групи людей, до якої належить адресат інформації, але не належить мовець. Коли говорять про третю особу, вживають “he”, “she”. “They” вказує у цілому на людей, виключаючи адресанта та адресата мовлення. “One” позначає людей взагалі, включаючи адресанта та адресата.

Кожен з ключових елементів починає групу споріднених слів, семантична структура котрих розкривається за його допомогою. Наприклад, “I” і “we” є доміантними для слів *me, my, mine, myself* і *us, our, ours, ourselves*, тому що лексичне значення вказаних займенників розкривається через різні форми “I” / “we”: *my – belonging to me; our – belonging to us, that we are concerned with, etc.*

Отже, навколо виділених доміант (*I / we, you¹ / you², he, she / they / one*) групуються такі слова:

I – me, my, mine, myself; we – us, our, ours, ourselves;
you¹ – your, yours, yourself; you² – your, yours, yourselves;
he – him, his, himself; she – her, hers, herself;
they – them, their, theirs, themselves; one – everyone, everybody.

Лексичні одиниці, вжиті в тексті для вказівки на відправника і отримувача інформації та на третю особу, про яку йде мова в тексті, є маркерами “егоцентричності” тексту. Егоцентричні параметри наукових текстів вивчалися на основі фрагментів лінгвістичних праць, які були використані при укладанні хрестоматії з англійської філології [7]. Матеріалом дослідження стали роботи 24 вчених з різних проблем сучасного мовознавства. Звичайно, у всіх них присутній авторський початок, тобто всі ці тексти мають такі слова і вирази, які вказують на автора. Це слова “I” / “я” і “we” / “ми”. Вживання вченими займенника “we” / “ми” виправдано, тому що конкретна наукова праця – це лише “маленька цеглина”, що використовується для створення велетенського храму науки. Певне наукове досягнення можливе завдяки розвитку багатьох інших ідей і гіпотез, і його значення полягає в можливості використання для більш глибокого розуміння різних явищ. Наприклад:

“The concept of CONTEXT OF SITUATION was formulated by Malinowski in 1923 ...and subsequently elaborated by Firth... It has been worked over and extended by a number of linguists, the best-known treatment being perhaps that of Hymes in “Models of interaction of language and social setting”. Hymes categorizes the speech situation in terms of eight components which we may summarize as: form and context of text, setting, participants, ends (intent and effect), key, medium, genre and interactional norms” (Halliday, Hasan).

Наведена цитата показує, як концепція “контексту ситуації”, яка була сформульована Маліновським у 1923 році, знайшла свій розвиток у роботах багатьох лінгвістів. Зокрема, Халідей і Хасан, використавши здобутки своїх попередників, запропонували свою власну класифікацію компонентів ситуації, що й пояснює вживання займенника “we” / “ми”.

На відміну від наведеного прикладу, в якому “we” / “ми” виключає читача / слухача, в деяких ситуаціях “we” / “ми” включає слухача / читача: “Let us now try to place semantics within linguistics...” (Palmer).

Ф.Р. Палмер пропонує читачам: “Давайте визначимо місце семантики серед лінгвістичних дисциплін...”, заохочуючи читача до процесу роздуму і пошуку істини. Поряд з “we” / “ми”, яке робить автора наукового твору частиною світу науки, вживання “I” / “я” характеризує якісь персональні дії і передає особливості світосприйняття і ставлення автора до висловлюваного: “I do not mean that Latham has been forgotten within University College” (Quirk). Зауважуючи: “Я не маю на увазі ...”, Кверк виражає своє власне ставлення до певного стану речей.

“Егоцентричність” тексту також проявляється в безпосередньому звертанні до читача / слухача. Французький лінгвіст Е.Бенвеніст [8] вважав, що усвідомити себе можливо тільки у протиставленні. Ми можемо використати слово “я” тільки при звертанні до когось, який в нашому звертанні буде представлений словом “ти”: “If you want to record an individual speech act you must use the talking film” (Firth).

Мовець, який вказує на себе “я” / “I”, і слухач, до якого відправляється інформація, і якому мовець говорить “ти”, є основними учасниками комунікативного акту. Крім них, як вказує Г.Г. Почепцов [9], в акті комунікації може бути третя особа, присутність якої є факультативною. Ця можлива в комунікативному акті особа знаходиться в межах сприйняття на слух висловлювання і може (в оцінці мовця або слухача) сприйняти повідомлення, яке відправляється до слухача. При такому розумінні особи слухача його присутність лише ймовірна, коли акт комунікації здійснюється в діалогічній формі. Присутність автора проявляється не тільки у вказівках на того, хто створив текст чи для кого призначений текст, а й в самому викладі матеріалу.

Характерною ознакою наукових робіт з лінгвістики є відсутність абсолютно категоричних тверджень, що пояснюється певним сумнівом та невпевненістю дослідника. Така манера написання наукової прози свідчить про те, що будь-який вчений, напевне, не може категорично заявити, що він повністю оволодів певною галуззю науки, і що тільки результати його досліджень є остаточні.

В лінгвістичних працях використовується широкий арсенал мовних засобів, направлених на пом’якшення категоричності висловлення певної думки. З цією метою, перш за все, можуть вживатися модальні дієслова, які передають різний ступінь ймовірності. Наприклад, can / could і may / might: “It may not be necessary for the language-learner to know much about the theory

of phonetics” (Palmer). Тут модальне дієслово “may” передає значення “сумнів, невпевненість”.

Крім модальних, деякі повнозначні дієслова використовуються для передачі оцінки і сумніву. Сюди належать дієслова типу: to think, to believe, to assume, to suggest, to propose, to argue, to seem, to appear: “English *appeared* to be a language with minimum inflexions” (Burchfield).

Вирази I think / feel / reckon / guess, примушують звучати висловлювання менш догматичними, вони мають на увазі, що автор твору передає власну думку, з якою читачі можуть не згодитися: “Most people, I *suppose*, regard the meaning of a word as something at the back of their minds which they can express and communicate” (Firth). Таку ж функцію виконують ввідні вирази без дієслів (наприклад: in my opinion, in my view) або навіть цілі ввідні речення: “So far as the philologist is concerned, this way of procedure is, *unless I am mistaken*, nearly an untrodden path” (Gardiner).

Цікаво зауважити, що іноді не семантична структура дієслова, а його видно-часова форма вказує на спробу автора висловлювання уникнути прямої категоричності. Наприклад, вживання Past Indefinite і Future Indefinite в контексті, де можливо вжити Present Indefinite, пропонує деяку віддаленість від безпосередньої реальності теперішнього, в результаті чого пом’якшується категоричність висловлювання: “This is clearly a question for the psychologist, and I *shall not attempt* to decide whether the word *rain* emerged in James’s mind now or only later...” (Gardiner).

Форма Present Indefinite “*shall not attempt*” (не буду робити спроби) більш віддалена від теперішнього і, отже, менш категорична, ніж форма Present Indefinite “*do not attempt*” (не роблю спроби), котра могла б теж бути використаною тут.

Інший шлях віддалити дію від теперішньої реальності, зробити її менш категоричною, – це вжити форми умовного способу (the Conditional mood) чи заперечну форму цього дієслова: “Language is often irrational even in the way it combines words into sentences... If languages were perfectly rational, we *should be able to handle* words like the nine digits in arithmetic” (Sweet).

Не тільки дієслова різних типів, а й слова інших частин мови можуть використовуватися для уникнення абсолютної категоричності вислову: а) іменники: assumption, possibility; б) прикметники: possible, probable, likely, unlikely; в) прислівники: perhaps, possibly, presumably, apparently, virtually. “English is generally acknowledged to be the world’s most important language. It is *perhaps* worth glancing briefly at the basis for that evaluation.”

До семантичної структури таких слів входять модальні компоненти: *perhaps* – possibly; *maybe*; *possibly* – in accordance with what is possible; *possible* – that can be done; that can exist or happen.

Використання різнотипних мовних засобів з метою зменшення

категоричності висловлювання в науковій прозі не є результатом сум'яття та розгубленості автора, а, навпаки, його намаганням більш точніше викласти свою думку. Результати дослідження певного автора мають бути такими, щоб не відкидати, перебільшуючи свою значимість, інші наукові положення, що висвітлені в існуючій літературі цієї галузі науки, а логічно узгоджуватися з ними.

Присутність автора також відчувається в оцінних виразах, які передають його ставлення до викладеного матеріалу: *it is true, it is easy, it is difficult, it is worth while, fortunately, unfortunately* та інші.

Отже, наукові праці з лінгвістики не позбавлені присутності автора, що робить можливим характеризувати їх "егоцентричні" параметри, які проявляються за такими напрямками:

- 1) вказівки на автора тексту та адресата (читача, слухача), для кого призначається створений текст;
- 2) використання автором різних мовних засобів, направлених на пом'якшення категоричності висловлювання;
- 3) вираження ставлення автора до висловлюваних наукових положень.

1. Galperin I.R. Stylistics. – Moscow, 1981. – С. 310.
2. Miller T. Functional Approaches to Written Text: Classroom Applications. – Washington, 1997. – 288 с.
3. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. – К., 1984. – С. 221.
4. Lyons J. Semantics. Vol. 1, 2. – London, 1977.
5. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. – М., 1985. – 126 с.
6. Leech G., Svartvik J. A Communicative Grammar of English. – Moscow, 1983. – S. 41.
7. Хрестоматия по английской филологии. – М., 1991. – 253 с.
8. Бенвенист Е. О субъективности в языках. – М., 1958. – С. 11-20.
9. Почепцов Г.Г. Фактор слушателя // Коммуникативные единицы языка: Тезисы докладов всесоюзной научной конференции. Московский государственный педагогический институт иностранных языков имени Мориса Тореза. – М., 1984. – С. 99-102.